

"DET ER, HVAD FORÆLDRENE GØR, OG IKKE HVEM DE ER, DER HAR BETYDNING!"

KLARA KORSGAARD, PROJEKTKONSULENT I NATIONALT VIDENCENTER FOR LÆSNING

Det er til at få ondt i maven af at tænke på, hvor stor betydning barnets første år har for den senere succes i skole og videre frem i arbejdslivet. Der er en direkte sammenhæng mellem det ordforråd, barnet tilegner sig, inden det er fyldt tre år og den senere skriftsprogstilegnelse. Det betyder, at forældre ikke kan forlade sig på, at deres barn kommer til at lære at læse og skrive i skolen. Det er langt, langt tidligere, der skal sættes ind, og de har selv en stor rolle at spille i den proces.

I denne artikel vil jeg ridse den forskningsmæssige baggrund op for disse påstande. Jeg vil runde såvel hjerneforskning som forskning i barnets sprogtiltagelse. På baggrund af det vil jeg blandt andet ud fra en stor europæisk metaundersøgelse om *Family Literacy in Europe*¹, rapporterne *Teaching Reading in Europe*² og *Act now*³ og et dansk forskningsprogram *Fart på sproget*⁴ diskutere, hvad forældre, bedsteforældre og andre med tilknytning til barnet må og kan være opmærksomme på fra den dag, barnet kommer til verden, og hvordan vi fra et samfundsmæssigt perspektiv må forholde os til den problemstilling.

Hjemmemiljøet (Home-literacy)

Vi ved fra mange typer forskning at hjernens udvikling er betinget af to samarbejdende kræfter: genetisk disposition og livsoplevelser (Heckman, 2006; EPPE, 2004). Den genetiske disposition er et livsvilkår, mens livsoplevelser i en vis grad står under vores herredømme. Måske ikke de store som dødsfald, skilsmisse, sygdom, socioøkonomisk status, flytning, men de mindre, men ikke mindre afgørende: det hjemmemiljø, barnet vokser op i. Vi ved fra forskning, at barnets sprogudvikling de allerførste leveår har stor betydning for senere skolesucces, for uddannelse og social status,

og at det derfor har uendelig stor betydning, at børn kommer godt fra start (Hart & Risley, 1995; Knudsen m.fl., 2006; Bleses m.fl., 2008; Lonigan, 2013; Taube, 2013; Neuman, 2013). Og den start er ikke først, når skolen begynder, men længe før.

Ved treårsalderen er 80 % af alle de forbindelser i hjernen dannet (synapser mellem neuroner). Disse synapser er forudsætningen for læring og intelligensmæssig udvikling.

Hjerneforskningen (Melhuish, 2014) forklarer, hvordan det hænger sammen. Inden for det første leveår lægges grundstenene til udvikling af sanserne, sproget og de højere kognitive færdigheder, altså intelligens. Barnet udvikler i de første år de forbindelser i hjernen, der er betingelsen for kognitiv udvikling. Ved treårsalderen er 80 % af alle de forbindelser i hjernen dannet (synapser mellem neuroner). Disse synapser er forudsætningen for læring og intelligensmæssig udvikling. Fra treårsalderen og frem i livet dannes de resterende 20 %. Og sådan er det! De forbindelser, der ikke er dannet inden treårsalderen, går tabt. Der kommer ikke en anden runde, siger Melhuish.

Samspelet mellem gener og erfaringer er afsat for barnets muligheder for læring, adfærd og helbred (Bleses, 2012) og afhængigt af, hvad der sker i de allerførste leveår. Variation i børns kognitive udvikling kan derfor hænge sammen med, hvor meget forældrene taler med barnet. "Children's academic successes at ages nine and ten are attributable to the amount of talk they hear from birth to age three" (Taube, 2013, s. 103).

Det er skræmmende, og det giver ondt i maven og hjertet, når man i forskningsresultater kan erfare hvor stor forskel, der er i det antal ord, barnet hører i den periode af deres liv, hvor de skal tilegne sig sproget. Betty Hart & Tod Risley lavede i 90'erne et stort longitudinelt studie om barn-forældre-samtaler i 42 familier. I en treårig periode optog forskerne i hver familie en time om måneden alt, hvad der blev sagt mellem forældre og børn, der var fra syv måneders alderen til tre år (Hart & Risley, 1995). Samtalerne blev transskriberet og analyseret, og på baggrund af dem regnede forskerne ud hvor mange ord, børnene hørte. Hart og Risley inddelte børnene i tre sociale grupper: forældrene på en eller anden form for understøttelse (ingen uddannelse, ringe indkomst), tilhørende arbejderklassen (nogen uddannelse, lav indkomst) eller fra familier med højere uddannelser og god indkomst. Forskellene var markante. Børn med forældre på understøttelse hørte på ét år 3,2 mio. ord, fra arbejderklassen 6,5 mio. ord og fra den sidste gruppe 11,2 mio. ord. I den periode af barnets liv, hvor det lærer at tale ved at "spejle" det sprog, det møder i hverdagens kommunikation og aktiviteter med forældre, bedsteforældre og søskende, er der altså en markant stor forskel på hvor mange ord, de er omgivet af og kan suge til sig (Hart & Risley, 1995; Family Literacy, 2011, s. 50). Studierne viste en meget tydelig forbindelse mellem det antal ord, barnet hørte hjemme i de tre første leveår, og de sprogfærdigheder, barnet havde i niårsalderen.

Forbindelsen mellem ordforråd og læsefærdigheder

Barnets sproglige færdigheder⁵ ved skolestart hænger nøje sammen med senere læsefærdigheder. Denne tætte forbindelse mellem ordforråd og læsefærdigheder giver forskerne ikke entydige forklaringer på (Pinkham & Neuman, 2012). Anna Gellert fra Københavns Universitet peger på fire mulige forklaringer (Gellert, 2008):

Den første er, at elever med et begrænset ordforråd vil støde på flere ukendte ord i tekster, de læser i skolen, og deres forståelse af en (fag)tekst derfor lettere vil bryde sammen end for elever, der har flere "knager" at hænge deres forståelse af de enkelte ord på.

Den anden forklaring på sammenhæng mellem ordforråd og læseforståelse af en tekst kan, ifølge Anna Gellert, være, at elever, der er gode læsere, generelt har større viden om et emne (fra anden læsning) og derfor bedre kan forstå teksten.

En tredje forklaring kan være, at hyppig læsning giver mange, gentagne møder med nye ord, så den i forvejen gode læser kommer til at udvide sit ordforråd mere end den knap så gode læser.

Og endelig peger Gellert på, at forskellen mellem de elever, der er gode til at forstå en tekst, og dem, der ikke er, simpelthen kan hænge sammen med forskel i evner til at lære, altså faktorer, der ikke har noget med hverken ordforråd eller læsning at gøre⁶.

Givet er det, at der er sammenhæng mellem barnets forståelse af det talte ord og den senere forståelse af det læste, og derfor er opbygning af ordforråd så vigtig.

Barnets familiemæssige baggrund har stor betydning for, hvordan barnet klarer sig i skolen.

En voksens ordforråd veksler mellem 50.000 og 100.000 forskellige ord (sproget.dk). Børn, der begynder i skole, har et ordforråd på mellem 5.000 og 15.000 ord. Det betyder, at børn fra fødslen lærer op til syv nye ord om dagen, inden de kommer i skole (Neuman, 2013). Det er et utrolig stort antal ord, især når man tænker på, at barnet for at tilegne sig et nyt ord både skal høre det mange gange i forskellige sammenhænge, så forståelsen af det bliver dybere og mere nuanceret, og også selv skal bruge ordet aktivt enten mundtligt eller skriftligt. I skolen fortsætter barnet med at udvide sit ordforråd: 3.000 nye ord om året og nu også med fagenes ord og begreber (Clark, 2013). Skal børnene have en nuanceret forståelse af ordene, skal der fart på, og de børn, der "er foran" i ordforråd, har umiddelbart lettere ved at tilegne sig nye ord og forståelse af dem, fordi de kan kobles til allerede tilegnede ord.

Sociale faktorer

Både Hart og Risley-undersøgelsen, PIRLS og PISA og flere andre undersøgelser konkluderer, at barnets familiemæssige baggrund har stor betydning for, hvordan barnet klarer sig i skolen (Teaching Reading, s. 26). Forældrenes uddannelse, beskæftigelse og ægteskabelige status afspejler sig i børnenes score i fx PISA og PIRLS. Andre faktorer spiller også ind: børn af enlige forældre, børn med andet modersmål end majoritetssproget, barnets køn og endelig de livsoplevelser og erfaringer, barnet kommer ud for (skilsmisse, flytning, hospitalsophold, dødsfald i familien), har

indflydelse på den udvikling, barnet gennemløber (EPPE, 2004).

Selvom disse faktorer er store og til stede, er der ikke automatik en sammenhæng mellem dem og (manglende) udvikling af læsefærdigheder. Programmet *The Effective Provision of Pre-School Education*⁷ (EPPE) undersøgte i 1997-2004 3.000 familier for at identificere, hvilke faktorer, der har betydning for barnets sociale og kognitive udvikling frem mod skolen. Programmet fokuserede først og fremmest på betydningen af pre-schools, altså dagtilbud, men som en del af disse studier var der test, observationer og interview med forældre. I forhold til hjemmets betydning var konklusionen: "What parents do is more important than who they are" (EPPE, s. 57). Altså, uanset forældrenes uddannelse, indkomst og sociale status så har hjemmelæringsmiljøet (home learning environment) for alle børn stor betydning (EPPE, s. 1).

Hvis forældrene engagerer sig i at læse for deres barn, taler *med* barnet og ikke *til* barnet, fortæller for barnet, lærer dem sange og rim, maler og tegner, leger med bogstaver og tal, besøger biblioteket, lærer dem alfabetet og talrækken og lader børnene komme ud mellem andre børn, kan barnet score højere intellektuelt og kognitivt end børn fra hjem, hvor disse aktiviteter ikke finder sted (EPPE, s. v).

Nogle forældre ved ikke, hvor vigtigt det er, at de understøtter børnenes læring.

Det er interessant, at hjemmelæringsmiljøet har så stor betydning i forhold til for eksempel dagtilbud og skole. En mulig forklaring kan være, at barnet lærer bedst, når der er emotionelle følelser mellem den, der lærer fra sig, og den, der lærer.

"Most probably this is the main reason for the superior influence of parents. Siblings, grandparents and the whole family environment together shape the home learning environment, which provides the most individualised ground for the learner" (Theiner, 2013, s. 151)

Family literacy

Den viden er svær at sidde overhørig. Når mange forskellige typer forskning peger på, at forældrene og hjemmet er en af de vigtigste faktorer i forhold til, hvordan barnet vil klare sig fremover, så er det nærliggende at tænke: hvordan får vi så fat i de forældre og får fortalt dem, hvor vigtige de er? Den første betingelse for at støtte barnet på den måde er, at forældre er klar over deres rolle som barnets første "lærer" uanset deres egen sociale status og uddannelse. Nogle forældre ved ikke, hvor vigtigt det er, at de understøtter børnenes læring. Andre ved det måske

godt, men en travl hverdag med karriere, job og børn efterlader ikke megen tid til at gøre lidt ekstra på det område. Endelig er der de familier, hvor far eller mor selv har haft dårlige (læse)oplevelser i skolen. De viger tilbage fra at begive sig ind på det område sammen med deres børn.

Family literacy adskiller sig fra *home literacy* ved at dække de initiativer, der sættes i værk for at "uddanne" forældre og andre med relation til barnet for at kvalificere blandt andet *home literacy* (Nickel, 2013). I en dansk sammenhæng vil manges nakkehår her begynde at stritte! Skal forældre nu også uddannes til at være det, de er – forældre? Men i Europa, Canada og USA bliver der sat flere og flere meget forskellige *family literacy*-programmer i værk. Programmerne falder typisk i tre kategorier: Programmer med fokus på barnet, programmer med fokus på interaktionen mellem forældre og barn og programmer med fokus

på forældrenes egne literacy-kompetencer. Langt de fleste drejer sig om at få forældrene til at læse for barnet og gøre det på en kvalificeret måde (dialogisk læsning, *shared reading*). Men programmer, der fokuserer på kurser af et par timers varighed med information til forældrene om betydningen af, at de underviser barnet i læsefærdigheder (fx bogstavkendskab, sammenhængen mellem lyd og bogstav), ser ud til at have større betydning end programmer, hvor forældrene alene lærer at læse højt for barnet (Family literacy, s. 59).

Fælles for programmerne er forventningen til, at de virker. Praksis viser, at det gør de. Fælles for dem er imidlertid også, at der er meget sparsom videnskabelig dokumentation for effekten af disse programmer. Det meste forskning stammer fra USA, der på grund af kulturelle og politiske faktorer er vanskelig at drage konklusioner ud fra i Europa/Danmark. For eksempel er stort set alle børn i alderen 1-5 år i dagtilbud i Danmark, det er de ikke i USA. Metaanalyser af *family literacy*-programmer konkluderer, at programmerne virker i større eller mindre grad, men der mangler tilstrækkelig forskningsmæssig dokumentation til at forstå hvorfor, hvornår, hvor og for hvem, det virker (Family literacy, s. 57). Hovedkonklusionerne er indtil videre, at *family literacy*-programmer viser positiv effekt, især for initiativer der udvikler barnets sprog og literacy-kompetencer, og de programmer, der lærer forældrene, hvordan de bedst kan støtte barnet (Nickel 2013, s. 146).

Programmet *The effective Provision of Pre-School Educations* konklusioner var, at family literacy-programmer og uddannelse af forældre kan kompensere for risikofaktorer. Vi taler ikke om lange uddannelser, men om sammenlagt et par timers samtale om, hvad forældrene kan gøre for, at deres barn kommer til at klare sig godt i skolen og senere videre i livet.

Rapporten *Teaching Reading in Europe* konkluderer på baggrund af forskningsresultater, at "Effective parental literacy programmes should also help parents learn how to teach their children specific literacy skills as well as encouraging them to listen to their children read aloud" (Teaching Reading, 2011, s. 133).

Der er således fra flere sider anbefalinger af, at forældreprogrammer ikke alene indeholder initiativer til at få forældre til at læse for deres børn og lytte til deres oplæsning, men også til at forældre – også fra risikogrupper – støttes i at være deres børns første lærer på literacy-området. Alfabetet, bogstaver-lyd

sammenhæng, den første stavning lært derhjemme ruster barnet til fremtiden.

Family literacy i Danmark

De fleste family literacy-programmer i Danmark er igangsat af Kulturstyrelsen. Det gælder for eksempel *Læselyst* 2008-2010 og Projekt *Bogstart* 2009-2012 og *Bogstart 2*, 2012-2016. Nationalt Videncenter for Læsning gennemførte i 2012 i samarbejde med Hillerød-bibliotekerne et lille projekt: *Familielæsning* for socialt udsatte familier. Generelt mangler de programmer også forskningsmæssig dokumentation for effekten. For eksempel er det først *Bogstart 2*, der vil blive genstand for en evaluering. Programmet delte bogpakker ud til småbørnsfamilier i udsatte boligområder for "at give børn og deres forældre gode fælles oplevelser med bøger og styrke børnenes sprogudvikling" (Kulturstyrelsen.dk). Projektet blev forlænget med yderligere en periode til 2016 og følges i den periode af forskere fra Center for Børnesprog.

Samme center står for det hidtil største *family literacy-program* herhjemme *Fart på sproget* (Center for Børnesprog 2014-2016). Programmets formål er at afdække et- og tosprogede familiers hjemmelæringsmiljø og sammenhængen mellem dette miljø og børnenes sprogtiltagelse. 12.000 danske familiers hjemmelæringsmiljøer undersøges, både hvad angår literacy-aktiviteter i hjemmet (sange, læsning, rim og remser, fjernsyn), forældrenes interesser, holdninger og engagement i barnets børnehavn.

Samfundsmæssige perspektiver

Forskning viser, som ovenfor beskrevet, at der er en direkte sammenhæng mellem det antal ord, et barn hører i de tre første leveår og læsefærdighederne i niårsalderen. Og vi kan fortsætte kæden: der er en sammenhæng mellem, hvordan barnet klarer sig i skolen i niårsalderen, og hvordan de slutter skolen og klarer sig i uddannelse og job.

”Set fra et samfundsmæssigt perspektiv er det derfor spørgsmålet, om vi har råd til at lade være med at prioritere de første år.

Når det nu forholder sig sådan, så er det ikke sært, at økonomer og andre med interesse for at udvikle vores samfund har set på, hvor det bedst kan betale sig at investere. Jo bedre børnene kommer fra start,

desto større sandsynlighed er der for, at de kommer til at klare sig godt i skole, uddannelse og fritidsliv, får højere social status og indkomst og dermed kan bidrage til samfundets drift, får færre sygedage og i det hele taget ikke ligger samfundet til byrde. "Extensive evidence indicates that cognitive, social, and emotional capacities play important roles in the attainment of adult economic productivity, and all are shaped by early life experiences" (PNAS, 2006). Så de penge, der investeres i barnets allerførste år i hjem og i dagtilbud for at skabe trivsel og udvikling, tjener sig ind igen (Fremtidens Dagtilbud, 2012).

En investering i barnets første år i dagtilbud af høj kvalitet kommer tifold igen set fra et samfundsmæssigt perspektiv. Nobelprismodtageren Jan Hechman har meget illustrativt fremstillet en kurve, der viser, at den investering, der puttes i programmer, der understøtter barnets læring i de første år, er langt mere indbringende end senere i livet (Fremtidens dagtilbud, 2012). Læring er en selvforstærkende proces, fordi læring resulterer i mere læring. Set fra et samfundsmæssigt perspektiv er det derfor spørgsmålet, om vi har råd til at lade være med at prioritere de første år. Med den viden i baghovedet har både den nuværende og den tidligere regering sat initiativer som *Sprogpakken* (www.sprogpakken.dk) i søen for at sikre, at alle treårige – og nu også seksårige – kan fanges og få støtte, før de begynder i skolen, hvis de har behov. Men årene før? Og målrettet indsats for at få forældre, både de socialt belastede, men også alle andre forældre, bedsteforældre, søskende, sundhedsplejersker, dagplejemødre og pædagoger i vuggestuerne til at være opmærksomme på dette felt, har vi stadig til gode. Også selvom forældre er billige i drift!

Det samfundsmæssige perspektiv er man opmærksom på i EU. Når der stadig i gennemsnit er 4-5 elever i hver klasse, der forlader skolen med ringe læsefærdigheder, er det en potentiel katastrofe for de europæiske samfund: "Children who leave school unable to properly comprehend even basic written texts are not only a great risk of exclusion from the labour market, but are also effectively excluded from further learning", siger kommissæren for uddannelse i EU (Teaching Reading, 2011). Derfor er der en stigende interesse for programmer, der kan understøtte indsatser, der fanger børnene så tidligt som muligt.

Der er altså økonomiske beregninger på, at det kan svare sig for samfundet at investere i de små børn. Men der er også moralske. Har vi ikke som samfund en moralsk pligt til, at så mange børn som overhove-

det muligt lykkes? En tidlig indsats vil styrke det enkelte menneskes selvværd, motivation og muligheder for at opleve og forstå verden og engagere sig i både samfund, kultur, demokrati og det sociale liv.

”Det drejer sig ikke om, at forældre skal til at have egentlige uddannelser i at være forældre, men om at de i al stilfærdighed skal have en viden, en bevidsthed, som mange ikke har.

Selv om vi herhjemme har *Sprogpakken*, *Fart på sproget*, *Projekt Bogstart* og andre initiativer, er det langt fra nok. Vi har til gode at få viden om den langtrækkende betydning af barnets tidlige literacy ind i uddannelser og efteruddannelser af sundhedsplejersker, dagplejemødre og pædagoger og ikke mindst at få sat skub i flere egentlige forældreprogrammer. Vi har til gode at få flere forskningsprogrammer, der undersøger, hvad, hvor, hvorfor og hvordan *family literacy*-programmer kan få størst effekt. "Literacy is not just an issue for the educational sector. Whatever our role, we should all act now!" er en af konklusionerne fra den europæiske High Level Expert-gruppe, der skulle afdækkede succesfaktorer i literacy-programmer i europæiske lande og pege på hvilke politiske initiativer, der kunne sættes i gang (EU High Level, 2012).

Afsluttende betragtninger

Alle forældre vil deres børn det bedste. Det gælder den højtuddannede, og det gælder lavindkomstgrupper uden undtagelse. Mange har måske det ønske at give deres børn en bedre start på livet, end de selv har fået. Alle har vel et ønske om, at børnene skal klare sig godt – i skolen, i privatlivet, i arbejdslivet og have det godt med sig selv og andre. Den motivation er drivkraften til også at gøre noget, der ligger indenfor hjemmets muligheder. Det drejer sig ikke om, at forældre skal til at have egentlige uddannelser i at være forældre, men om at de i al stilfærdighed skal have en viden, en bevidsthed, som mange ikke har: Du kan selv gøre noget til, at dit barn får en god start på livet. Forældrene skal vide, at den indsats, de skal yde kan ske og skal ske i tilknytning til hjemmets situationer: at tale med barnet, lytte til det, give det tid og rum for at formulere sig. Det drejer sig om at gribe bolden og gå med på barnets leg med sproget, når det siger mærkelige lyde, laver rim-ord eller lurer på hvilket bogstav, mor begynder med. Det drejer sig om at synge sange sammen med barnet, fortælle gode

historier og lade dem være med til at fortælle. Det drejer sig om at læse op med hovedet på halsen og ikke under armen, mens man tænker på morgendagens gøremål. Læse med barnet, snakke om billeder, gætte på, hvad der sker, snakke med barnet om ord og bogstaver på siden. Det drejer sig om at udnytte tiden til og fra dagtilbud eller turen i bilen til at snakke om, at vi går eller kører under broer, over jernbaneskinner, ved siden af lastbiler, foran busser. Mange småord skal på plads, og de kommer det i den daglige snak. Det drejer sig om at udnytte indkøbssituationer, madlavningssituationer, spisesituationer til andet end at få fyldte maver. Snakke om opskrifter, tekst på mælkekartoner, bogstaver og tal på skilte, ord på huskelister. Lære børnene bogstaverne og snakke med dem om de mærkelige lyde, de siger. Svare på deres spørgsmål om ords betydning. Det kan være svært lige at skulle diske op med en forklaring på, hvad samvittighed betyder, men det er vigtigt! Det drejer sig om at hente bøger på biblioteket eller om at lade børnene læse magasiner, blade, bruge internet og sociale medier til at hente viden og dele viden.

Alt dette og meget mere drejer sig ikke om at pace børnene frem i skolesystemet, men om sammen med pædagoger og lærere omkring barnet at sørge for, at de kommer på vognen og ikke falder af.

Denne artikel har primært samlet viden om de initiativer, der drejer sig om små børns start på livet, men forældrenes indsats fortsætter gennem skoletiden. Ikke bare med at forholde sig til børnenes lektier, men i lige så høj grad om at fortsætte snakken, sangen, fortællingen og højtlesningen og sammen med barnet være nysgerrig på sprog og literacy.

Det er ikke, hvad forældrene er, men hvad de gør, der har betydning. Og der skal fart på.

Litteratur

Bleses, D. (2012). *Forældres betydning for børns sproglige udvikling*. http://www.kl.dk/ImageVaultFiles/id_56829/cf_202/Dorthe_Bleses.PDF

Bleses, D., Vach, W., & Wehberg, S. (2008). Individuelle forskelle i danske børns sprogtiltagelse. Hvad kan børne- og forældrerelaterede baggrundsfaktorer forklare? *Psyke og Logos* 2008, 512-537.

Bleses, D. (2010). Barnets første "lærer" bor derhjemme: om forældres betydning for børns sproglige udvikling. *Læsepædagogik* nr. 4/2010.

Carpentieri, J., Fairfax-Cholmeley, K., Lister, J., & Vohaus, J. (2011). *Family literacy in Europe: using parental support initiatives to enhance early literacy development*. London: NRDC, Institute of Education.

Knudsen, E. I., Heckman, J. J., Cameron, J. L., & Shonkoff, J. P. (2006).

Economic, neurobiological, and behavioral perspectives on building America's future workforce. PNAS.

EU High Level Group of Experts on Literacy. Final Report 2012.

Fremtidens dagtilbud – Pejlemærker fra Task Force om Fremtidens Dagtilbud (2012). UVM.

Gellert, A. S. (2008). Forholdet mellem ordforråd og læseforståelse. *Viden om Læsning* nr. 4, 2008.

Højen, A., & Bleses, D. (2012). Hvilke tosprogede har problemer med dansk? – En foreløbig rapport om sprogvurdering af tosprogede. Syddansk Universitet no. 14 e-print.

Knudsen, E. I., Heckman, J. J., Cameron, J. L., & Shonkoff, J. P. (2006). *Economic, Neurobiological and Behavioral Perspectives on Building America's Future Workforce*. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 103(27), 10155-10162.

Lonigan, C. J. (2013). The Developmental Significance and Development of Early Literacy Skills. I: Maas, J. F., Ehmig, S. C., & Seelmann, C. (eds) (2013), *Prepare for life! Raising Awareness for Early Literacy Education*. Stiftung Lesen.

Melhuish, E. C. (2011). *Preschool Matters*. www.sciencemag.org SCIENCE VOL. 333.

Melhuish, E. (2014). *Social Inclusion*. <https://www.youtube.com/watch?v=UzZddSXVSHE>

Neuman, S. B. (2013). Explaining and Understanding Early literacy. I: Maas, J. F., Ehmig, S. C., & Seelmann, C. (eds) (2013), *Prepare for life! Raising Awareness for Early Literacy Education*. Stiftung Lesen.

Pinkham, A., og Neuman, S. B. (2012). Early Literacy Development. I: Wasik, B. H. (red.), *Handbook of Family Literacy*. Routledge.

Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P.; Siraj-Blatchford, I., and Taggart, B. (2004).

The effective Provision of Pre-School Education (EPPE) Project 1997-2004. Institute of Education, University of London, University of Oxford, Birkbeck, University of London, University of Nottingham.

Taube, K. (2013). Talk, Listen and Read: Social Factors Impacting Literacy Acquisition. I: Maas, J. F., Ehlig, S. C., & Seelmann, C. (eds), *Prepare for life! Raising Awareness for Early Literacy Education.* Stiftung Lesen.

Teaching Reading in Europe. Contexts, Policies and Practices (2011). Education, Audiovisual and Culture Agency. EU.

Theiner, J. (2013). The Neglected Role of Families in Modern Education. I: Maas, J. F., Ehlig, S. C., & Seelmann, C. (eds), *Prepare for life! Raising Awareness for Early Literacy Education.* Stiftung Lesen.

The effective Provision of Pre-School Education (EPPE) Project 1997-2004 (2004). Institute of Education, University of London, University of Oxford, Birkbeck, University of London, University of Nottingham.

http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/literacy-report_en.pdf

- 4 Forskningsprojekt *Fart på sproget* ved Center for Børnesprog. Det gennemføres fra 2012-2015 i tæt samarbejde med Rambøll Management Consulting og med UC Lillebælt og VIA UC som underleverandører. Projektet handler om at støtte børns sproglige udvikling i børnehaven. Det bygger blandt andet på det amerikanske program Spell.
http://www.sdu.dk/Website/sdu/Om_SDU/Institutter_centre/C_Boernesprog/Forskningsprojekter/fartpaasproget.aspx
- 5 Sproglige færdigheder er her ikke alene ordforråd, som er denne artikels fokus, men også ord i brug, altså for eksempel at udvikle grammatisk forståelse og inferens.
- 6 Anna Gellerts studier har primært drejet sig om skolebørn, der altså kan læse i forvejen, og ikke helt små børn og deres sprogtilegnelse.
- 7 Programmet *The Effective Provision of Pre-School Education.*

1 Rapport: *Family literacy in Europe: using parental support initiatives to enhance early literacy development.* Rapport med oversigt over forskning, strategier, initiativer, politiske initiativer (policies??) og programmer i Europa med det mål at give EU-kommissionen og medlemsstaterne et udgangspunkt for kommende politiske initiativer og design af programmer på området.

http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/family-literacy_en.pdf

2 Rapport: *Teaching Reading in Europe: Contexts, Policies and Practices.* En komparativ analyse af de vigtigste faktorer for udvikling af læsefærdigheder i medlemsstaterne i EU. Bestilt af EU-commission for Education, Culture, Multilingualism and Sport som baggrundsmateriale til High Level Group of Experts on Literacy (se note 3) på baggrund af resultaterne fra PISA og PIRLS.

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/130en.pdf

3 Rapport *Act now!* fra en uafhængig ekspertgruppe High Level Group of Experts on Literacy nedsat af EU-commission for Education, Culture, Multilingualism and Sport med det formål at se på literacy-udvikling i Europa og finde de mest effektive måder at fremme literacy-færdigheder blandt børn og unge i Europa på.

Arbejd med faglig læsning

- Bevidst
- Målrettet
- Strategisk

Fag og læsning

Optimerer elevers og kursisters arbejde med det faglige stof og sikrer dem dermed et større udbytte af undervisningen.

Lærer, elev og kursist får enkle og præcise redskaber til arbejdet med faglig læsning i alle fag.

Fag og læsning er opgave- og praksisbaseret og kan bruges direkte i den daglige undervisning.

Udgivelsen giver redskaber til faglig læsning i

- dansk
- engelsk
- historie
- samfundsfag
- matematik
- fysik
- biologi
- kemi.

Udgivelsen kombinerer teori og praksis og bygger på den nyeste forskning inden for området.

Fag og læsning fås i fire forskellige versioner – målrettet hhv. stx, hf, htx og htx.

Margrete Olsen Mørch (red.)

Introduktioner til elevøvelser | 75 elevøvelser | 11 videoklip
| 40 illustrationer | ca. 120 sider | eBog

Fag og læsning udkommer også som trykte bøger i sommeren 2015.

Udgivet af DanskLærerforenings Forlag/Systeme.

iBog

fl.systeme.dk

Se priser og licenser på shop.systeme.dk

Læs systeme.dk | Ring 70 12 11 00 | Skriv systeme@systeme.dk | Deltag lab.systeme.dk

systeme
bedre læring